

Erden Akbulut

1952'de İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi ve AÜ SBF mezunu. 1976'dan itibaren değişik yayınevlerinde çevirmen ve redaktör, süreli yayınlarda yazar ve redaktör olarak çalıştı. İstanbul TKP davasında 1981-1984 arasında tutuklu olarak yargılandı. 1998'den beri Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı'nda (TÜSTAV) yönetici olarak çalışıyor. Halen çevirmenlik, araştırmacı-yazarlık yapıyor. Yayımlanmış kitapları: *Komintern Belgelerinde Nâzım Hikmet* (TÜSTAV Yayınları, 2002), *1963- 1965 TKP Belgelerinde İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP* (TÜSTAV Yayınları, 2003), *TKP MK Dış Bürosu 1965 Tartışmaları* (TÜSTAV Yayınları, 2004), *1929 TKP Davası* (TÜSTAV Yayınları, 2005), *Milli Azadlık Savaşı Anıları* (TÜSTAV Yayınları, 2006), *Nail Çakırhan Anılar* (Sarı Defter, 2008), *Bilal Şen Anılar* (Sarı Defter, 2008), *Zeki Baştınar* (2. Baskı, Sosyal Tarih Yayınları, 2018), *Dr. Şefik Hüsnü Deymer* (Sosyal Tarih Yayınları, 2010), *TKP 1965 Tartışmaları Muhalefet Mektupları* (Sosyal Tarih Yayınları, 2011), *100 Yılın Ötesinde Ekim Devrimi ve Türkiye* (Erol Ülker ile birlikte, Sosyal Tarih Yayınları, 2020).

Yayımlanmış çevirilerinden bazıları: *Emperyalizm* (Altuğ Yaral ve Uğurhan Berkok ile birlikte, 1. Baskı Konuk Yayınları, 1979, 2. Baskı Sosyalist Yayınlar, 1995), *Büyük Kargaşa* (Alan Yayıncılık, 1993), *Sultan Galiyev* (T. Ahmet Şensılay ile birlikte, Sosyalist Yayınlar, 1995), *Komünist Enternasyonal (1919-1943)* (Yordam Kitap, 2016), *Bilinmeyen Devrim* (Ayrıntı, 2017), *Komintern'in Seyyar Militanları* (Yordam Kitap, 2018).

Mete Tunçay

1936'da İstanbul'da doğdu. AÜ SBF mezunu. SBF'de 1961'de siyasal bilimler doktoru, 1966'da siyasal teoriler doçenti oldu. 1972-1973'te DİSK'te araştırma uzmanlığı yaptı. 1984'te *Tarih ve Toplum* (İletişim Yayınları) dergisini yayınlamaya başladı. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı kurucuları arasında yer aldı ve *Toplumsal Tarih* dergisini yönetti. Çok sayıda çeviri kitabı vardır. Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü'nü kurdu ve başkanlığını yürüttü.

Yayımlanmış kitapları: *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler* (Belge Yayınları, 1982), *Cihat ve Tehcir: 1915-1916 Yazıları* (Afa Yayınları, 1991), *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı* (BDS, 1992), *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi* (3 cilt, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), *Eleştirel Tarih Yazıları* (Liberte Yayınları, 2006), *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925 ve 1925-1936* (2 cilt, İletişim Yayınları, 2009), *Amele Birliği* (Sosyal Tarih Yayınları, 2009), *TC'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması* (6. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), *Türkiye Sol Tarihine Notlar: Tarih ve Toplum Yazıları* (İletişim Yayınları, 2017), *Bilineceği Bilmek* (Genişletilmiş Baskı, İletişim Yayınları, 2019).

Erden Akbulut ile Mete Tunçay'ın ortak çalışmaları: *İstanbul Komünist Grubu'ndan (AYDINLIK çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne (1919-1926)* (3 cilt, Sosyal Tarih Yayınları, 2012-2013), *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)* (2. Baskı, İletişim Yayınları, 2016), *Beynelmilel İşçiler İttihadı* (2. Baskı, İletişim Yayınları, 2016),

TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ'NİN KURULUŞU, 1919-1925

Erden Akbulut - Mete Tunçay

Yordam Kitap: 376 • Türkiye Komünist Partisi'nin Kuruluşu, 1919-1925
Erden Akbulut-Mete Tunçay • ISBN 978-605-172-385-3
Düzeltilme: Didem Gerçek-Cemre Cemri • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • *Birinci Basım:* Ekim 2020
© Erden Akbulut-Mete Tunçay, 2020 © Yordam Kitap, 2020

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Çağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: **İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri** (Sertifika No: 44066)
Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8
Yenibosna / Bahçelievler - İstanbul
Tel: 0212 496 11 11

TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ'NİN
KURULUŞU, 1919-1925

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	11
SUNUŞ	13
GİRİŞ	15
ÖN OKUMA PARÇALARI	19
OKTOBR DEVRİMİ, KOMİNTERN VE TÜRKİYE'DE KOMÜNİST HAREKETİN BİÇİMLENİŞİ	21
Rusya'da Devrimci Hareketin Doğuşu	21
1905 Devrimi	25
1917 Devrimleri	28
Komintern'in Kuruluşu	30
Türkiye'de Komünist Hareketin Biçimlenişi	32
Son Söz Yerine... ..	41
TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ'NİN (TKP) KURULUŞ DİNAMİKLERİ	45
TÜRKİYE KOMÜNİST GENÇLER BİRLİĞİ	55
HAZIRLIK YILI (1919-1920)	57
1920'YE GİDEN YOL VE 1920 YILI	59
Sovyetler Rusyası	59
Almanya	61
İstanbul	61
Anadolu	62
Berlin <i>Kurtuluş'u</i>	62
İstanbul <i>Kurtuluş'u</i> ve Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası	64
1919'DA İSTANBUL'DA TÜRK KOMÜNİST (BOLŞEVİK) PARTİSİ	69
İLK İSTANBUL KOMÜNİSTLERİ	96
<i>Kurtuluş</i> ve Türk Spartakistleri	98
Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın Faaliyetleri	101
Basında İlk Genel İşçi Toplantısı Haberleri	107
<i>Aydınlık</i> 'in Doğuşu	112
Türkiye'de Devrim Fikri	113

16 MART 1920'DEN 1921 SONUNA KADAR	115
KOMİNTERN'İN II. DÜNYA KONGRESİ	119
BAKÜ'DE KURULAN TKF'NİN MUSTAFA SUPHİ'LERİN ÖLDÜRÜLMESİNDEN SONRAKİ TASFİYE SÜRECİNDE İKG İLE İLİŞKİLERİ	127
KOMİNTERN III. DÜNYA KONGRESİ'NDE TÜRKİYELİ GRUPLAR	152
KOMİNTERN III. DÜNYA KONGRESİ SONRASINDA İSTANBUL'DA İŞÇİ, KOMÜNİST VE GENÇLİK HAREKETİ	159
1922 YILI 1 MAYIS KUTLAMALARI VE KOMİNTERN IV. DÜNYA KONGRESİ... 179	
1 Mayıs 1922 Bildirisi	184
İstanbul'da Bir Mayıs Mitingi	186
"İstanbul'da, Kâğıthane'de 1 Mayıs Mitingi Tarafından Alınan Mukarrerat	189
TÜRKİYE İŞÇİ(LER) DERNEĞİ/BİRLİĞİ	193
İSTANBUL KOMÜNİST GRUBU'NUN BULGARİSTAN KOMÜNİST PARTİSİ VE BALKAN KOMÜNİST FEDERASYONU KONGRELERİNE KATILIMI	222
BİRLEŞİK İŞÇİ TEŞKİLÂTI GİRİŞİMİ VE KOMİNTERN IV. DÜNYA KONGRESİ'NE DOĞRU	242
KOMİNTERN IV. DÜNYA KONGRESİ (5 KASIM – 5 ARALIK 1922)	278
KURTULUŞTAN SONRA 1923 YILI	293
Türkiye İşçi ve Çiftçi ve Orta Halli Halk Kitlelerine	298
Aydınlık ve Komünizm	307
1923 Başlarında İstanbul'daki İki İşçi Kuruluşuyla İlgili Gazete Havadisleri: Amele Birliği	314
Amele Cemiyetlerinin İttihadı	315
İstanbul'da 1 Mayıs 1923	316
Bizdeki Komünizme Dair Bazı Malûmat.....	317
TEŞKİLÂT BÜROSU'NUN KURULUŞU VE GRUPLARIN İLK TEPKİLERİ	325
1924 YILI FAALİYETLERİ DOĞU SEKSİYONU İLE İLİŞKİLER VE KOMİNTERN V. DÜNYA KONGRESİ	391
KOMİNTERN V. DÜNYA KONGRESİ'NE İSTANBUL'DAN GÖNDERİLEN RAPORLAR	427
KOMİNTERN V. KONGRESİ'NDE TKP DELEGASYONU	439
KOMİNTERN V. KONGRESİ (17 HAZİRAN - 8 TEMMUZ 1924)	442
KOMİNTERN V. KONGRESİ SONRASINDA TKP İLE DOĞU SEKSİYONU ARASINDAKİ TARTIŞMA	451
TKP DELEGELERİNİN KOMİNTERN DOĞU SEKSİYONU'NA SUNDUĞU BİLGİLENDİRME RAPORLARI	465

PROFİNTERN III. KONGRESİ, PROFBÜRO VE VİLAYET FAALİYET RAPORLARI	490
TKP'NİN 1924 SON ÇEYREĞİNDEKİ FAALİYETLERİ	524
1925'TE AYDINLIK, ORAK-ÇEKİÇ VE İLK AYLARDAKİ İŞÇİ HAREKETİ	547
1925 YILI VE TKP KONGRESİ	549
TKP 1925 AKARETLER KONGRESİ	560
AKARETLER KONGRESİ ANLATIMLARI	599
AKARETLER KONGRESİ VE TKP'DE MUHALEFET	603
SOLDA SÜKÛN	614
GENÇLİK HAREKETİ	616
KUTV (DOĞU EMEKÇİLERİ KOMÜNİST ÜNİVERSİTESİ)	633
EKLER	651
EK-1: KOMİNTERN 1919-1925	653
Komintern V. Kongresi'nde (Temmuz 1924) Kabul Edilen Komünist Enternasyonal Tüzüğü'nden	660
Doğu Sorunu Hakkında Genel Tezler	665
Sömürgeler Sorunu Hakkında (Tezler)	672
Savaştan Sonra Sömürgeler Sorunu	673
Yakındoğu'da Devrimci Hareket	678
Komünist Partilerinin Yakındoğu Çalışmaları Hakkında Tezler	681
EK-2 1923'TE DOĞU SEKRETERLİĞİ BÜTÇESİ	686
EK-3 1923'TE DOĞU SEKRETERLİĞİ'NİN ÇALIŞMA PLANI	687
EK-4: 1919-1925 KRONOLOJİ	688

TEŞEKKÜR

RGASPI'deki belgelerin bulunması ve TÜSTAV'a kazandırılması çalışmaları konusunda Bilal Şen ve Atilla Balcıoğlu'na;

Eski Türkçe belgelerin transliterasyonu konusunda Yücel Demirel, Banu İşlet, Meral Bayülgen, Emel Seyhan Atasoy, Cemile Moraloğlu Kesim, Şeyda Oğuz, Baha Coşkun ve Serkan Erdal'a;

Rusça ve Bulgarca belgelerin çevrilmesi konusunda Bilal Şen ve Rüstem Aziz'e;

Almanca belgelerin çevrilmesi konusunda İoanna Kuçuradi, Rüstem Aziz ve Cemil Fuat Hendek'e;

Kimi belgelere dikkatimizi çeken veya kullanmamıza olanak sağlayan Tarık Zafer Tunaya, Ahmet Kuyaş, Mehmet Perinçek ve Erol Ülker'e teşekkür ederiz.

Erden Akbulut-Mete Tunçay

SUNUŞ

TKP'nin kuruluşunun 100. yıldönümünde, daha önce TÜSTAV Sosyal Tarih Yayınları'ndan çıkmış *İstanbul Komünist Grubu'ndan Türkiye Komünist Partisi'ne* çalışmamızın ilk iki cildini esas alarak, Mete hocamın (Tunçay) *Türkiye'de Sol Akımlar – I (1908-1925)* çalışmasının yeni baskısının yapılmış olduğunu da göz önünde bulundurarak, o çalışmadan yaptığımız belge aktarımlarını çıkartıp, gözden geçirip genişleterek ve bütünleştirerek yeni bir kitap oluşturduk.

Türkiye Komünist Partisi çok kolludur ve kuruluşu bir süreç halinde ele alınmalıdır. TKP'nin kurucu kollarının tümünün ortaya çıkışı 1920 yılıdır, dolayısıyla 100. yıldönümünü yalnızca Bakü Kongresi olarak anlamamak gerekir. Elbette Mustafa Suphi önderliğinde Bakü'de Türkiye İştirakiyyun Teşkilâtları'nın 10 Eylül 1920'de toplanan ve bir hafta süregiden kongresi uzunca bir zaman TKP'nin kuruluş yıldönümü olarak değerlendirilmiştir ve hâlâ da simgesel olarak değerlendirilmektedir. Ancak unutmamak gerekir ki TKP'nin diğer kurucu kollarından İstanbul Komünist Grubu, Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası içindeki kadrolar tarafından Mart 1920'de İstanbul'un Antant kuvvetlerinin tam denetimine geçmesinin ardından oluşturulmuş, Hafi Komünist Partisi ve Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası 1920 yılının Haziran ve Aralık aylarında kurulmuş, Beynelmillel İşçiler İttihadı da Mayıs 1920'de biçimlenmiştir. Aslında TKP'nin Komünist Enternasyonal'in bir üyesi olarak düzenli faaliyetinden, bu kolların Şubat 1925'te toplanan kongrede birleşmesiyle birlikte söz edilebilir. Nitekim Komintern kongrelerinde seçilen Yürütme Komitesi'ne her ülkeden bir delege giriyor. Örneğin 1. Kongre'de, yani daha komünist partiler kurulmadan önce, Mustafa Suphi'nin de katıldığı âdeta kuruluş konferansında seçilen KEYK üyeleri arasında –Lenin, Troçki, Buharin ve Zinovyev (Rusya), Rosmer (Fransa), Quelch (İngiltere), Janson (Hollanda), Conwitch (ABD), Şablin (Bulgaristan), Sultan Zade (İran) ve Macaristan, Avusturya, Finlandiya, Yugoslavya ve Gürcistan'dan birer delege var– Türkiye yok. 2. Kongre'ye İsmail Hakkı; 3. Kongre'ye Süleyman Nuri, Salih Zeki, Pavloviç, Ahmet Cevat; 4. Kongre'ye Sadrettin Celâl, Salih Hacıoğlu vb. katılıyor ama Türkiye bu kongrelerin hiçbirinde KEYK'te yer almıyor. İlk kez 5. Kongre'de Türkiye Dr. Şefik Hüsnü ile KEYK'te temsil ediliyor. Bir diğer deyişle Komintern 4. Kongresi sonunda Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin

kuruluşu için Teşkilât Bürosu'nun oluşturulmasından sonra ve KEYK ve Doğu Sekreterliği ile İKG arasında düzenli ilişkiler kurulmasının ertesinde Türkiye temsil edilir hale geliyor; 1924 Temmuz'u öncesinde aslında KEYK nezdinde Türkiye'nin temsili söz konusu değil!

Oldukça ayrıntılı bu sürecin daha kolay izlenmesine katkıda bulunmak üzere bu yeni baskıya TÜSTAV'ın 2017'de Oktobr Devrimi'nin 100. yıldönümü vesilesiyle düzenlediği sempozyumda sunduğum *Oktobr Devrimi, Komintern ve Türkiye'de Komünist Hareketin Biçimlenişi* tebliğinin yanı sıra, TÜSTAV Akademi'de Ekim 2018'de yaptığım konuşmanın tapesini de ekledik: *Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) Kuruluş Dinamikleri*. Ayrıca bu dönemdeki komünist gençlik çalışmasıyla ilgili genel bir bilgi koymayı da yararlı gördük.

Erden Akbulut

Mart 2020

GİRİŞ¹

Türkiye’de Sol Akımlar I: 1908-1925 başlıklı kitabın III. Bölümü olan “İstanbul’da Aydınlık Çevresi”nin 2. ayırımında (“Savaş ve Ertesi: 1921-1925”) birinci alt-ayırım şöyle bir paragrafta başlıyor (1967 tarihli ilk SBF basımında s. 151, BDS basımında s. 171, 2009 tarihli son *İletişim* basımında s. 721-722):

İstanbul’da *Kurtuluş*’tan arta kalan grup, işgal şartlarının elverişsizliği yüzünden 15 ay herhangi bir yayın faaliyetinde bulunamamıştır. Ancak Moskova’da Komintern’in Üçüncü Kongresi yapılırken (22 Haziran-12 Temmuz 1921) İstanbul’daki çevre de *Aydınlık* dergisini çıkarmayı başarmıştır. Bu şehirde üslenen gizli TKP de bu sıralar kurulmuş olmalıdır; bundan böyle zaman zaman faaliyet gösterebilen TİÇSF [Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası], bu yeraltı teşkilâtının yerüstündeki bir uzantısı, *Aydınlık* da legal organı gibidir.

Şimdi yeni görebildiğimiz belgelerle “İstanbul Komünist Grubu”nun² 1921 Haziran’ından bir yıl önce 1920 Mayıs’ında oluştuğunu, hazırlıklarınınınsa *Kurtuluş*’un çıktığı 1919’a kadar geri gittiğini söyleyebiliyoruz. Elinizdeki kitap da artık “Aydınlık çevresi” diye adlandırılması gerekmeyen bu topluluğun Mayıs 1926’daki TKP Viyana Konferansı’na kadar yaşadığı serencamı, eski bulduklarımıza burada ilk kez açıklanan belgelerin eklenmesiyle anlatıp çözümlemeyi amaçlamakta.

Eski çalışmada yararlandığımız kaynaklar, bu çevrenin yayımladığı yazılarla, onların tutuklanmalarına vb. ilişkin olarak basında çıkan haberlerden ibaret iken, bu kez teşkilât yazışmalarının bir kısmına erişebilmemiz, neler olup bittiği hakkında daha sağlam bilgiler edinmemizi mümkün kıldı.

İKG/Aydınlık çevresinden başka, onunla eşzamanlı olarak İstanbul’da Osmanlı Solculuğu’nun devamı sayılabilecek gelişmeler ve Milli Mücadele Anadolu’sunda solculuk öğeleri vardı. Daha sonra Erden Akbulut ile birlikte *TSA I 1908-1925* başlıklı çalışmanın ilgili bölümlerini genişletip ayrı kitaplar halinde (TÜSTAV’ın Sosyal Tarih Yayınları dizisinde) yayımladık. Bunların en büyüğü olan *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası 1920-1923* kitabımız, ancak son dönemlerinde İKG/Aydınlık Çevresi ile ilişkilidir. İstanbul’da 1920-22 yılları

1 Bu Giriş kitabın 2012’deki ilk baskısında yayımlanmıştır.

2 Burada İstanbul Komünist Grubu- İKG ile, daha sonra *Aydınlık* dergisi etrafında birleşecek ve 1923 başlarından itibaren oluşacak olan TKP Teşkilât Bürosu’nda ağırlığı oluşturacak olan çevreyi kastediyoruz. İleride üzerinde duracağımız gibi, aslında İstanbul’da kendini bu adla anan ve Komintern ile temasta bulunan birden çok grup vardır.

arasında etkinlik gösteren *Beynelmilel İşçiler İttihadı* hakkındaki kitap da yine burada yinelemeyeceğimiz bilgiler içermektedir.

Parti adını taşımakla birlikte, daha çok bir sendikalar topluluğu niteliğinde olan Türkiye Sosyalist Fırkası'nda İştirakçi Hilmi'nin yerine geçmeye kalkışan, 1922 yılı içindeki bu girişimi yürümeyince Müstakil Sosyalist Fırkası'nı kuran ve aynı yılın sonunda İstanbul Umum Amele Birliği'ni oluşturan, ama ertesi yıl bu teşkilâtı bütün Türkiye'yi kapsayacak hale getirmek isteyince yasaklanan Şakir Rasim'in serencamı *1923 Amele Birliği* çalışmamızda anlatılıyor.

Müttefik işgali altındaki İstanbul iyi bir sol gazeteden yoksun iken, erişebildiğimiz sayılarındaki Türkiye ile ilgili yazıları üstüne bir kitap yayımladığımız, Bulgaristan Komünist Partisi'nin Türkçe yayın organı *Ziya* gazetesi de haber ve yorumlarıyla bu boşluğu doldurmaya çalışmıştır.

* * *

Mondros Mütarekesi'nden TKP'nin Mayıs 1926'da toplanan Viyana Konferansı'na kadar geçen yedi buçuk yılın sol tarihi, genel siyasal tarihin dönemlerine göre üçe ayrılabilir:

1) 16 Mart 1920'de İstanbul işgalinin pekiştirilmesine kadar geçen süre içinde, Almanya'daki Türkiye İşçi Çiftçi Fırkası ve *Kurtuluş* dergisiyle başlayıp İstanbul'da yayımlanan (yerli) *Kurtuluş* dergisi ve Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın kurulmasıyla devam eden gelişmeler;

2) Bunu izleyen, Cumhuriyet'in ilanına değin Millî Mücadele süreci ve ertesi yıl;

3) Cumhuriyet ilanından Viyana Konferansı'na kadar.

TSA I 1908-1925 adlı çalışmada üçlü bir ayırım yapılmıştı. "İstanbul'da Aydınlik Çevresi" başlıklı son bölümden önceki iki bölüm şunlardı:

"II. Meşrutiyet'in ilk beş yılı ve Mütareke döneminde Osmanlı Sosyalizmi". Bu bölümde kurulan başlıca teşkilât, İştirakçi Hilmi'nin Osmanlı/Türkiye Sosyalist Fırkası daha ziyade bir sendikal teşkilât gibi çalışmış, ama işçilere yönelik olması, birçok aydın sosyaliste de çekici gelmiş.

"Millî Mücadele Anadolu'sunda Sosyalizm" bölümü, daha çok İttihatçı Solu'nun geçirdiği gelişmeleri içermekteydi. Ama 1922 yılında Ankara'daki Sovyet elçiliğinde bulunan Komintern görevlilerinin teşvikiyle bir kongre yapan THİF, Yunanlılara karşı kazanılan askerî zaferin heyecanı içinde sönümlenmiş, fakat bu teşkilâttan seçilen delegeler hem Moskova'daki Komintern IV. Kongresi'ne katılmış, hem de bu kongre ertesinde kurulan TKP Teşkilât Bürosu'nda İstanbul Komünist Grubu'yla birleşmişlerdir.

Aslında İstanbul'da 1919-1920 yıllarında birden çok İstanbul Komünist Grubu adını taşıyan çevre oluşmuştur. Bunlardan biri olan (sonradan TKP'ye dönüşecek olan) İstanbul Komünist Grubu'nun Bakü'deki Mustafa Suphi önderliğindeki Türkiye İştirakiyun Teşkilâtı ile kaynaşma girişimleri 1920 ortalarında

da başlamıştır. “İKG’nin ... 1920 Mayıs sonunda Komintern’den II. Kongre’ye katılmak üzere seçeceği delegeleri gönderme çağrısı” aldığı 27 Temmuz 1920 tarihli bir belgeden anlaşılıyor. Hilmi oğlu Hakkı ve Ethem Nejat, 19 Temmuz’da Petrograd’da başlayıp 7 Ağustos’a kadar Moskova’da devam eden II. Kongre’ye doğal olarak yetişememişler, Bakü’ye gidip M. Suphi teşkilâtına katılmışlardır.³

Nitekim 10 Eylül 1920’de Bakü’de açılan Türkiye İştirakiyun Teşkilâtları/TKP Kuruluş Kongresi’nde, Suphi’nin İstanbul’a gönderdiği İsmet Lütfi ekibinden gelen Lütfi Necdet ve Latif orada yaptıkları teşkilâtlanma ve faaliyetler hakkında konuştuktan sonra, Hilmi oğlu Hakkı Berlin’deki TİÇF/Spartakistler hareketini, Ethem Nejat da Komintern Kongresi için hazırlanmış İstanbul Komünist Grubu’nun çalışmalarını anlatmıştır.⁴

3 Erden Akbulut-Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, İletişim Yayınları, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Baskı, İstanbul, 2016, s. 629, dipnot 232. Bundan böyle *THİF 1920-1923* biçimindeki tüm göndermeler, İletişim Yayınları’ndan çıkmış gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskıdır.

4 *Türkiye’de Sol Akımlar 1908-25*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 525-529. Bundan böyle *TSA I 1908-25* biçimindeki tüm göndermeler, kitabın İletişim Yayınları’ndan çıkmış baskısıdır.

ÖN OKUMA PARÇALARI

OKTOBR DEVRİMİ,⁵ KOMİNTERN VE TÜRKİYE'DE KOMÜNİST HAREKETİN BİÇİMLENİŞİ

RUSYA'DA DEVRİMCİ HAREKETİN DOĞUŞU

20. yüzyıla damgasını vuran Rusya'daki Oktobr Devrimi'nin kökleri 1825'e, Dekabristlere/Aralıkçılara kadar uzanır.⁶ Başını 1789 Fransız Devrimi ilkelelerini benimseyen Çarlık ordusu subaylarının çektiği Dekabristlerin programı, *sosyal olarak* serfliğin yıkılması, *politik olarak* da bir cumhuriyetin veya en azından meşruti bir rejimin kurulmasıydı. Bu çerçevede 1. Aleksandr doğrudan halef bırakmaksızın öldüğünde, saltanat içindeki tereddütlerden yararlanan Dekabristler ayaklandı; Senato Meydanı'ndaki kısa bir çatışmadan sonra ayaklanma bastırıldı, işkence ve sürgünler yaşandı. Bunu izleyen 1. Nikolay dönemi (1825-1855) bürokratik polis devletinin kuruluşunu getiren yoğun baskı yılları oldu.

Rusya'da 19. yüzyılın ortalarında işçi sınıfı oluşmaya başladı. 1. Aleksandr döneminde 200.000 işçinin yarısı fabrikada feodal beyin emriyle çalışan serflerdi. "Özgür" işçiler 16 saat çalışıyor, her vesileyle para cezasına vb. çarptırılıyordu. 1. Nikolay, grevi devlete karşı suç ilan etti. Çoğunlukla bir anda fabrikalara gönderilmiş köylülerden oluşan işçi sınıfı, köyle bağlarını sıkı bir biçimde koruyor, yılın bir bölümünü tarlalarında geçiriyordu. Serfliğin kalkmasından (1861) sonra 40 yılda 1,5 milyon köylü, psikolojileriyle birlikte işçi sınıfına katıldı. Böylelikle köylü kitlesinin baskın özellikleri işçi hareketine de geçti: Şiddetli ayaklanmalarla kesilen pasif boyun eğiş; bireysel güvensizlik ve

5 Devrim eski takvime göre 25 Okiyabır (Oktobr/Ekim), yeni takvime göre 7 Kasım 1917'de oldu. Ülkemizde yaygın olarak Ekim Devrimi olarak anılmakla birlikte, bunun eski takvime ait olduğuna işaret etmek üzere Türkiye Komünist Partisi uzun yıllar Rusya'daki devrimi Büyük Oktobr Sosyalist Devrimi, Kızıl Oktobr olarak adlandırdı. Konu başlığımız da Türkiye'de komünist hareketin biçimlenmesi olduğundan, TKP'nin kullandığı terimi yeğledim. Ayrıca Dr. Şefik Hüsnü'nün Kasım 1924'te *Aydınlık* dergisinin 27. sayısında kaleme aldığı makalenin başlığı da "Teşrinisâni İhtilâli ve Türkiye"dir, bir diğer deyişle Dr. Şefik Hüsnü de devrimi "Kasım Devrimi" olarak anar.

6 Bu süreçle ilgili ayrıntılı bilgi için diğer kaynakların yanı sıra bkz. Volin, *Bilinmeyen Devrim*, Çeviri: Erden Akbulut, Ayrıntı Yayınları, 2017; Jacques Droz, *Histoire générale du socialisme*, 4 cilt, Quadrige/PUF, Vendôme, 1997, 2. Cilt *De 1875 à 1918*, s. 401-447; Boris Souvarine, *Staline : Aperçu historique du bolchévisme*, Editions Ivrea, Paris, 1992.

toplu safdillik; fikir düzeyinde basitlik; duygu düzeyinde mistisizm ve önyargılar düzeyinde fanatizm.

Toprakta serfliğin hüküm sürdüğü Rusya, 16. yüzyıldan sonra Avrupa'nın en isyankâr ülkesiydi. Ünlü Stenka Razin ve Pugaçev büyük köylü isyanlarının dışında, serfliğin son bulduğu 1861'den 1905 büyük patlamasına kadar 2.000'e yakın yerel köylü isyanı oldu.

Rusya burjuvazisi ülkede yönetici sınıf haline gelemedi. İlk fabrikalar Büyük Petro zamanında kuruldu; 2. Katerina da onun yolunu izledi. Belli başlı sanayi işletmeleri ve demiryolları devletin denetimindeydi. Koruyucu gümrük tarifeleriyle sanayi kökleştirilmeye çalışıldı. Çarlığı devirme yolunda çalışanlar, aristokrasinin, kırsal kesimdeki kimi soyluların, ordu kadrolarının ve liberal burjuvazinin yürekli ve eğitilmiş seçkinleri ile aydın kesimi oldu. İşçi-köylü devriminin kadroları da esas olarak bu kesimden çıktı.

Rusya'da devrimci hareketin düşünsel köklerine bakılacak olursa, özgür düşünce bu yoğun baskı döneminde, edebiyatta ve felsefede boy attı. Puşkin'den Tolstoy'a, Dostoyevski'den Gogol'e, Gonçarov'dan Turgenyev'e kadar Rus edebiyatının en büyük yazarları yetişti.

Aydınlanan gençlik Fichte'yi, Hegel'i, Feuerbach'ı, daha sonraları Stuart Mill, Spencer ve Darwin'i keşfetti. Saint-Simon ve Fourier'yi, Proudhon ve Louis Blanc'ı inceleme grupları oluştu.

1850'de Turgenyev, aydın gençlik içinde gelişen yeni felsefi ve ahlaki hareketi nihilizm olarak niteledi. Nihilizmin temel fikri şöyle ifade edilebilir: Kadın ya da erkek olsun, bağımsızlığına veya düşüncesinin özgürlüğüne zarar verebilecek her şeyden bireyin tam olarak kurtuluşu.

1840'larda aydınlar ikiye ayrılıyordu: "Slav severler (Slavofiller)" ve "Batıcılar". Büyük Petro'nun zorla Avrupalılaştırıcı reformlarına tepkili, dış etkilere ve yabancıların taklidine düşman Slav severler, Rus geçmişini idealize ediyorlardı. "Kutsal Rusya"nın "Çürümüş Batı"dan geri kalmışlığını üstünlük gibi gösteriyorlardı.⁷ Batıcılar, ülkelerini gelişkin Avrupa düzeyine yükseltmeyi, Rusya'daki yaşamı laikleştirmeyi, halkın düşüncesini özgür kılmayı ve insan haklarını sağlamayı yüceltiyordu.

Herzen ile birlikte, yeni bir doğrultu, bir sentez arayışındaki özgün Rus sosyalizmi yönelimi biçimlendi.

Herzen, köylü Slavların genel yıkıcı misyonu ile özellikle Proudhon'un devrimci görüşlerini eklektik bir öğreti halinde uzlaştırdı. Yıkıcı bir savaşın so-

7 Rus devrimci hareketinin düşünsel kökleri arasında yer alan bu "Slav severlik/Slavofili", 2. Dünya Savaşı sırasında Stalin ve Komintern çevresinde yeniden görülür. 9 Mayıs 1943'te düzenlenmesi öngörülen Slavlar Mitingi için hazırlıklar konusunda aldığı nota Dimitrov şöyle yazıyor: "Miting için belge tasarılarını görüştük: 1) Slav halklarına çağrı; 2) Slavların faşistlerce imha edilmesine karşı uyg[ar] dünyaya çağrı." G. Dimitrov, *Günlük-2 1 Eylül 1939-5 Mayıs 1945*, Çeviri: Rüstem Aziz, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004, s. 285. Ayrıca bir Slavlar Komitesi de kuruldu ve *Slavyene* adıyla bir dergi de yayımlandı.

nunda burjuva Avrupa yıkılacak, Rusya’da kurulacak köylü iktidarıyla komünizm doğacak, insanlığa kurtuluş işareti verilecekti. Köy topluluğu (*mir*) doğal olarak sosyalizme yönelecek ve gelecekteki federalist ve kooperatiflere dayalı örgütlenmenin nüvesini oluşturacaktı. Köylü Rusya, sosyal devrim ve komünizme yürüyüş çağını açacaktı.

Bu arada Rusya’da bir reformlar dönemi yaşandı. Çarlık Rusyası’nın 1854-55 Kırım Savaşı’nda yenilgiye uğramasının ardından tahta geçen 2. Aleksandr, 1860 yılından itibaren bir reformlar dönemi başlattı: Serflik kaldırıldı (1861); devlet memurlarından oluşan eski devlet mahkemelerinin yerine seçimli bir jüriye sahip mahkemeler kuruldu (1864); kentlerde ve kırdaki kamu yaşamının belli alanlarında (kimi eğitim dalları, sağlık, iletişim yolları vb.) özyönetim hakkına sahip yerel yönetim birimleri (*zemstvo*) oluşturuldu (1864).

Ancak basın ve ifade de dâhil, hiçbir özgürlük tanınmadı; doğmakta olan işçi sınıfı hiçbir hakka sahip değildi. Aristokrasi, büyük toprak sahipleri ve burjuvazi, egemen sınıflar olmayı sürdürdü ve özellikle mutlakiyetçi rejime dokunulmadı.

İşte bu koşullarda Herzen’in umutları 1860’larda Narodnizmde/halkçılıkta ifadesini buldu: Burjuva evrimi bir ilerleme değil, gerilemeydi; kooperatiflerle tamamlanacak *mir* temeline dayalı olarak, topraklar komünlere, fabrikalar işçilere verilerek kapitalizm felâketinden kurtulunacak ve tek bir uygarlık serpilip gelişecekti.

Herzen’in takipçileri “Toprak ve Özgürlük” sloganını yükselttiler; onun “Halka Gidin” çağrısını benimsediler; dahası birçoğu onun yolunu izleyerek Batıya göç edip *Polarneya Zvezda* (Kutup Yıldızı) ve *Kolokol* (Çan) dergileriyle Çarlığa karşı mücadele yürüttüler.

Rusya’daki devrimci hareketin düşünsel kökleri içinde Bakunin elbette özel bir yer tutar. Bakunin Rus halkının, işlediği toprağa el koyma özlemine sahip olduğunu ve her türlü yönetime karşı, komün halinde özerkliği istediğini düşünüyordu.

Bakunin, Razin ve Pugaçev’vari topyekûn bir isyanı düşleyerek kısmi bile olsa, yenilgiye mahkûm bile olsa sürekli bir köylü ayaklanmasını savunuyor, eşkıyaları “içgüdüsel devrimciler” olarak yüceltiyordu. “Halka Gidin” çağrısını “Yok olmaya mahkûm bu dünyayı, üniversiteleri, okulları hemen bırakın, halkın içine girin, yeni bir Stenka Razin isyanı, bu kez zafere ulaşacak olan isyan yaklaşıyor”a dönüştürdü.

Bakunin’e göre genel isyan, merkezî iktidarsız, devletsiz, özgür komünlerin anarşik federasyonuna ulaşacaktı.

Devrimci harekette eli kulağındaki terörizmin ve gelecekteki Bolşevizmin teorik çerçevesinin esin kaynaklarından biri de Tkaçev oldu. 1875’te Tkaçev’in çevresinde, önemi izleyen yüzyılda görülecek olan Rus Jakobenzimi ideolojisini benimseyen küçük bir grup oluştu.

Tkaçev, Narodnik olmakla birlikte, devrimin yolları ve araçları bakımından Jakoben konumları benimsedi ve düşünsel olarak Blanqui'ye yaklaştı.

Tkaçev'e göre devrim, kesin başarıya ulaşmanın girizgâhı olarak önce iktidarın alınmasına dayanmaktaydı. Propaganda hükümet darbesinden sonra ürünlerini verecek, bu darbeyi bilinçli bir azınlık ve ancak şiddet yoluyla yapacaktı. Bunun için merkezî, disiplinli, hiyerarşik yapıya sahip bir parti gerekiyordu; "ne şimdi ne de gelecekte tek başına bırakılmış halk sosyal devrimi gerçekleştirebilir."

"Halka Gidin" barışçı hareketinden düş kırıklığına uğrayan Narodnikler, 1876'da ilk sosyalist ve devrimci partiyi, *Zemlia i Volia'yı* (Toprak ve Özgürlük) oluşturdular. Eski aydın çevrelerini ve dağınık devrimcileri bir araya getiren bu grubun bir merkez komitesi, çalışma şubeleri, bir de mücadele grubu vardı. 1878'den itibaren suikast girişimleri birbirini izledi ve parti ağır darbeler yedi.

1879'da parti ikiye bölündü: Sistemli terörizmi sürdürmeyi savunanlar *Narodnaya Volya* (Halkın İradesi) grubunu, Plehanov'un da aralarında bulunduğu propagandaya ağırlık verenler ise *Çorni Peredel* (Genel Paylaşım) grubunu oluşturdu.

"Çarlık bir engel oluşturduğuna göre, önce Çarlığı ortadan kaldırmak gerekir" tespitiyle hareket eden gençliğin ağırlıkta olduğu *Narodnaya Volya* (Halkın İradesi) grubu, inceden inceye yapılan bir hazırlıktan sonra 1 Mart 1881'de Çar 2. Aleksandr'ı Sankt Peterburg'da yolculuklarının biri sırasında öldürdü. Suikastçılar Çar'ın aracına iki bomba fırlattı. Birinci bomba aracı durdururken, ikinci bomba Çar'ın bacaklarını uçurup ölümcül biçimde yaraladı.

Ne var ki bu eylem kitleler tarafından anlaşılmadı. Tam tersine bir yüzyıllı aşkın zamandır Çar'ın aslında onların iyiliğini istediği, ancak soyluluğun her türlü yolla Çar'ın iyi niyetlerine engel olduğu masalıyla gözleri boyanmış köylüler, soyluları serfliğin ortadan kaldırılmasının intikamını almak üzere ve serfliği geri getirmek umuduyla Çar'ı öldürmekle suçladılar.

Narodnaya Volya Partisi'nin önderleri, suikastı düzenleyenler ve uygulayanlar hızla tespit edildi, tutuklandı, yargılandı ve ölüme mahkûm edildi. Yeni Çar 3. Aleksandr reformlara sırt çevirip baskıcı yönleme geri döndü; bürokratik polis devleti tüm kurumlarıyla diriltildi. Her hareket, her türlü liberal anlayış boğuldu.

Ancak Petersburg'dan Odesa'ya kadar işçi çevreleri oluşuyor ve sosyalizm programına uygun politik talepler yükseltiyorlardı. Sanayinin gelişmesiyle birlikte emek-sermaye çelişkisi, feodal beyler ile köylüler arasındaki çelişkiye ağır basar hale geliyor, yeni bir partinin unsurları oluşuyordu.

1880'li yıllar boyunca ve devamında devrimci hareket yeni bir doğrultu kazandı: Marksizm'le tanıştı. Marksist ideoloji, yalnızca proletaryanın örgütlü eylemine dayanarak, geçmişteki komplocu-konspiratör çevrelerin hüsrana uğramış özlemlerinin yerini aldı ve dönün Narodniklerinin birçoğu tarafından benimsendi.

Eski bir Narodnik olan Plehanov, 1882'de *Komünist Manifest*'i Rusçaya çevirip bir önsöz yazdı. İlk sosyal-demokrat grup "Emeğin Kurtuluşu" adıyla Plehanov, Akselrod, Zasulic tarafından 1883'te Cenevre'de oluşturuldu.

Yahudi Sosyalist İşçi Partisi Bund'un (Polonya ve Rusya Genel Yahudi İşçi Birliği, 1901'den sonra Litvanya da eklenmiştir) kongresinden 1 yıl sonra, 1898'de, Rusya Sosyal-Demokratlarının ilk kongresi Minsk'te toplandı ve Struve'nin kaleme aldığı bildiriye kabul etti. 9 katılımcısı tutuklandı veya ortadan kaybolduysa da Rusya Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'nin [RSDİP] temelleri atılmıştı. Yeni bir Marksist aydın kuşağı geliyordu: Lenin, Martov, Riazanov, Troçki... Bir yandan politik mücadelede yetkinleşiyorlar, öte yandan her biri iyi birer gazeteci olarak değişik Marksist yayın organları çıkartıyordu.

1901 yılında sosyal-demokrat partinin yanında, Marksist öğretiyi benimsemeyen, köylü kitlelerini devrimci ve sosyalist davaya kazanabileceğine inanan, politik suikastları mücadele yöntemi olarak benimseyen Sosyalist-Devrimci Parti (Es-Er'ler) doğdu. Ancak her iki partinin acil politik ve sosyal programı, yani asgari programı hemen hemen aynıydı. Sosyalizme yolu açacak bir burjuva demokratik cumhuriyeti.

1901'den 1905'e kadar, Sosyalist-Devrimci Parti, kimileri ses getiren birçok suikast düzenledi.

1905 DEVRİMİ

Hükümet baskı yöntemlerinin yetersiz olduğu yargısına vardı ve ipleri kendi elinde olacak legal, izinli bir işçi örgütü kurmaya karar verdi. Böylece bir yandan devrimci partilerin elinden koparıp aldığı işçi sınıfının sempatisini, takdirini ve adanmışlığını kendisine doğru çekecekti; öte yandan işçi hareketini yakından gözeterek istediği yere götürecekti. Bunun için gizli siyasi polis (Ohrana) ajanı iki kişi seçildi: Biri Moskova için Zubatov, diğeri papaz ve Sankt Peterburg cezaevlerinden birinin rahibi Papaz Gapon. İşte 1905 Devrimi'ne giden süreç böylece başladı.

Moskova'da Zubatov'un maskesi hızlı bir biçimde düştü. Ancak Sankt Peterburg'da işler daha iyi gitti. Ajitator ve örgütçü yeteneklere sahip Gapon, şahsen önderlik ettiği ve enerjik faaliyetiyle canlı tuttuğu, "İşçi Şubeleri" adını verdiği yapılar kurdu. 1904 yılı sonlarına doğru bu şubeler, başkentin değişik mahallelerinde 11 adede ulaştı ve binlerce üyeye sahipti.

Gapon'un ve bizzat işçiler tarafından seçilmiş yardımcılarının yaydığı tez şuydu: "İşçi arkadaşlar koşullarınızı iyileştirmek için politikaya kesinlikle ihtiyacınız yoktur. Somut, ivedi kişisel çıkarlarınızla ilgilenin, kısa süre sonra daha mutlu bir durumda olacaksınız. Sizi esirgeyen hükümet sizi destekleyecektir."

İşçiler bu çağrıya anında yanıt verdi. Bir ekonomik eylem hazırlamaya koyuldular. Gapon hareketin hâkimiyetini koruyacağını, kitleleri dilediğince

yönlendirebileceğini, eylemlerini yönetip biçimlendirerek istediği istikamete götürebileceğini umuyordu. Ancak hareket, kısa sürede Gapon'u aşan ve onu da sürükleyen gerçek bir fırtınaya dönüştü.

Japon-Rus Savaşı'nın yıkım ve yokluk günlerinde, Aralık 1904'te Sankt Peterburg'un en büyük fabrikalarından biri olan ve Gapon'un çok sayıda taraftar ve dostu sahip olduğu Putilov fabrikası işçileri eylemi başlatmaya karar verdiler. Gapon ile hemfikir olarak, aslında alabildiğine mütevazı bir ekonomik talepler listesini kaleme alıp fabrika yönetimine ilettiler. Ay sonunda fabrika yönetiminin "bu talepleri karşılamanın olanaklı olmadığını düşündüğünü" ve hükûmetin de yönetimi buna zorlayamayacağını öğrendiler. Üstelik fabrika yönetimi, önder olarak gördüğü birkaç işçiyi de kapıya koydu. İşçiler arkadaşlarının işe iadesini istedi, yönetim de bunu reddetti.

İşçilerin hoşnutsuzluğu, öfkesi sınırsızdı; kendilerini "kandırılmış" hissediyorlardı. Saygınlığını ve rolünü korumak için Gapon, Putilov fabrikası işçilerini var güçleriyle tepki göstermeye itti. İşçilerin tepki verışı de gecikmedi. Böylece Putilov fabrikalarındaki grev, Rusya'daki ilk önemli işçi grevi Aralık 1904'te patlak verdi.

Ancak hareket burada durmadı. Tüm işçi şubeleri hareketlendi ve Putilov işçilerinin eylemini savunmak için seslerini yükseltti. Putilov grevi, Sankt Peterburg işçilerinin neredeyse bir genel grevi haline geliyordu.

Grev de tek başına yeterli değildi. Şu fikir ortaya atıldı ve büyük bir hızla benimsendi: Tüm Rusya'nın zavallıları işçiler ve köylüler adına Çar'a bir "dilekçe" yazmak; bunu desteklemek üzere kitle halinde Kışlık Saray'ın önüne gitmek; başta Gapon olmak üzere bir delegasyon aracılığıyla dilekçeyi bizzat Çar'a vermek ve Çar'dan halkının acılarına kulak vermesini istemek. Gapon dilekçeyi kaleme almakla görevlendirildi. Ocak 1905'in ilk günlerinde dilekçe hazırıldı. Halkın sefaleti dilekçede büyük bir samimiyetle ortaya konuyordu. Çar'dan bu duruma eğilmesi, etkili reformlar yapması ve bunların hayata geçirilmesini sağlaması isteniyordu.

Bu arada o zamana kadar Gaponculuğun tümüyle dışında duran kimi sosyalist-devrimciler, yani SR'ler Gapon ile ilişki kurdu. Gapon onlarla birlikte ilk dilekçesini elden geçirdi. Böylece devrimci partilerin asgari programının tümü dilekçeye yansdı: Eksiksiz basın, ifade, vicdan, vb. özgürlüğü; her türlü dernek ve örgüt için mutlak özgürlük; işçilere sendikalaşma ve grev yapma hakkı; köylü toplulukları lehine büyük toprak sahiplerinin mülksüzleştirilmesine yönelik tarım yasaları; nihayet demokratik bir seçim yasasına dayalı olarak seçilmiş bir "Kurucu Meclis" in ivedi olarak toplantıya çağırılması.

Kışlık Saray yürüyüşünün tarihi eski takvime göre 9 Ocak Pazar olarak belirlendi. 8 Ocak akşamı yürüyüş için her şey hazırıldı. Hükûmet tarafında da her şey hazırıldı. Başkent tepeden tırnağa silâhlı birliklerin elindeydi. Sonrası biliniyor. 9 Ocak Pazar sabahı çoğu aileleriyle birlikte işçilerden oluşan muazzam

bir kalabalık Kışlık Saray'a doğru harekete geçti. Her yerde, bu insan denizine karşı yoğun biçimde ateş açan asker ve polis barikatlarıyla karşılaştılar. Sonuç hayal bile edilmesi güç, tarihte benzeri görülmemiş bir vahşetti. Kurbanların sayısı yaklaşık olarak bile hiçbir zaman öğrenilemedi.

Gapon ilk ateş başladığında yüzükoyun yere uzandı ve hareketsiz kaldı. Birkaç dakika boyunca onun öldüğü veya yaralandığı sanıldı. Kimi dostları tarafından hızla oradan alınıp güvenli bir yere götürüldü. Uzun papaz saçları kesildi, sivil elbiseler giydirildi. Yurtdışına çıktı ve özellikle sosyalist-devrimcilerle birlikte oldu. Ancak oradaki yaşam koşullarına ayak uyduramadı ve Çarlığın gizli polisine başvurup Rusya'ya döndü. Ne var ki yakın dostu işçiler Gapon'un ihanetine ikna olur olmaz onu öldürdüler, sonra boğazına bir ip geçirip tavana astılar.

İşçi hareketine gelince, o Papaz Gapon'u arkasında bırakarak ilerleyişine devam etti...

9 Ocak olayları ülkede muazzam bir yankı uyandırdı. Sankt Peterburg'da olayların etkisi grevin genelleşmesi oldu. 10 Ocak Pazartesi günü başkentte tek bir fabrika açılmadı, tek bir şantiyede işe başlanmadı. Sağır edici bir başkaldırı hareketi her yerde patlıyordu. Rus emekçilerinin –Sankt Peterburg işçilerinin– ilk büyük devrimci grevi bir oldu-bitti haline gelmişti.

1906'da Stolipin yönetimine denk düşen uzun politik gericilik döneminde, devrimci hareket, polis baskıları karşısında içine kapanmak zorunda kaldı. Bu koşullarda sosyalistlerin konumlarını belirleyen anayasal rejime katılıp katılmama, Duma seçimleri ve politik programlar konuları oldu. Sosyal-Demokratlar bakımından boykot ettikleri 1. Duma seçimlerine yönelik seçim kampanyası esas olarak bir propaganda aracından ibaretti. Sayıca en önemli grubu, çoğu SR'lerden gelen, köylülerin ve kimi aydınların görüşlerini yansıtan, 100'e yakın temsilciyle *Trudoviki* (Emekçiler) grubu oluşturdu. Duma açılışında Çar'ın söylevine yanıt olarak yayımladıkları Çağrıda, milliyetlerin haklarının kabulüyle birlikte toprak sorununun çözümü konusunu da dile getirdiler: İlk kez talepler arasında, legal düzeyde iktidara karşı sosyalizm dile getirildi. Gruplarını güçlendirdikleri 2. Duma'da, reformist sosyalist görüşlerden esinlenerek hazırladıkları "104'ler Programı"nda, tazminat karşılığı büyük toprak sahiplerinin topraklarının millileştirilmesini öngördüler. *Trudoviki*'nin konumları Kadetler [Anayasal Demokratlar] ile Sosyal-Demokratlar arasında gidip geliyordu. 1907 Darbesi ertesinde 3. ve 4. Duma'da 14 ve 10 temsilciyle giderek daha küçük bir grup oluşturan *Trudoviki*, 1917 Şubat Devrimi'nden sonra geçici hükümeti destekleyecekti. Sosyal-Demokratlar 65, SR'ler de 35 temsilciyle 2. Duma seçimlerinde büyük başarı kazandılar. Ancak bir baskı politikasıyla birlikte 1907'de seçim yasasının değiştirilmesi üzerine, SR'ler seçimleri boykot ederken, RSDİP 3. Duma'da 11'i Menşevik 20 kişilik, 4. Duma'da 5'i Bolşevik 14 kişilik bir gruba düştü. Bu sonuçlar, başta Sankt Peterburg olmak üzere

belli yerlerde güçlü bir sosyalist yükselişe tanıklık ediyordu. İşçi toplulukları, devrimci kadroların devşirildiği alanlar haline geliyordu. 1912 seçimlerinde Menşevikler, burjuva partileri gibi demokratik özgürlük ve genel oy talepleriyle yetinirken, Bolşevikler özgür seçimleri gerçekleştirmenin biricik yolunun Çarlığın devrilmesi olduğunu ileri sürüyorlardı.

Her halükârda 1910'dan ve özellikle 1912'den sonra devrimci ajitasyon, tam gez sanayileşmekte olan Rusya'da yeniden yükselişe geçti. Nitekim Sibirya'daki Lena'da grevcilerin hükümet güçlerince katledilmesi üzerine, 1 Mayıs 1912'de olağanüstü bir dayanışma hareketi yükseldi. Bu bağlamda grevcilerin sayısı 1912'de 700 bin, 1913'te 800 bin iken, 1914'ün ilk üç aylık döneminde 1 milyon 300'e yükseldi. Polis ve atlı Koçaklar ile işçiler arasındaki çatışmalar artarken, patronlar da sık sık lokavta başvuruyordu. İşçi kitlelerinin büyük işletmelerde toplulaşması bu hareketliliği alabildiğine tehlikeli hale getiriyordu.

İşte böylesi gelişmeler ortamında patlak veren Birinci Dünya Savaşı, sosyalistleri bir anda ulusal çıkarların savunulup savunulmaması sorunsalı bağlamında savaş kredilerinde hükümetleri destekleyici yönde oy kullanıp kullanmama ikilemiyle yüz yüze getirdi. Alman sosyal demokratları savaş kredilerinden yana oy kullanırken Rus sosyalistleri arasında şaşkınlık yaşanıyordu. Ancak Duma'daki beş Bolşevik temsilci savaş kredilerine karşı oy kullandılar ve sürgüne gönderildiler. İşte bu koşullarda Lenin 2. Enternasyonal önderlerinin çoğunun sosyalizme ihanet ettiğini vurgulayarak, "emperyalist savaşın iç savaşa çevrilmesi" sloganını yükseltti. İşte Bolşevikler de dâhil sosyalistlerin hiçbirinin öngöremediği devrim Şubat 1917'de patlak verdi.

1917 DEVRİMLERİ

Bilindiği gibi 1917'de Rusya'da biri Şubat, diğeri Oktobr aylarında olmak üzere 2 devrim oldu. Aslında bu 1905'te başlayan devrim sürecinin bir sonraki aşamasıydı.

Birinci Dünya Savaşı'nın yıkım koşullarında, 1917'de Kanlı Pazar'ın yıldönümünde 150 binden fazla işçi greve gitti. 14 Şubat'ta 60 fabrikanın işçisi greve katıldı. 22 Şubat'ta Putilov fabrikaları lokavta gitti; 30 bin işçi kapıya konuldu. 23 Şubat'ta ekmek kuyruğunda bekleyen kadınlar arasında patlak veren huzursuzluk bir anda ve hiç beklenmedik bir biçimde Çarlığın yıkılmasını ve savaşın bitmesini isteyen bir sokak gösterisine dönüştü. Bu Rus devrimci partilerinin hiç birinin örgütlediği bir olay değildi.

24 Şubat'ta kızıl bayraklar taşıyan 150 bin kişilik bir dev dalga, Neva Nehri'nin donmuş sularının üstündeki köprüleri aşarak Sankt Peterburg'un zenginlerinin yaşadığı mahalleleri istila etti. 25 Şubat'ta olay yaygınlaştı; öğrenciler de gösterilere katıldı. Olayları bastırmak için getirilen Kozaklar da göstericilerin yanında yer aldı. 26 Şubat'ta Pavlovski Alayı da göstericilere ka-

tıldı. Volinski Garnizonu'ndaki askerler göstericilerin üzerine ateş açtı ama kışlaya geri döndükten sonra herhangi bir saldırıya katılmayacaklarını söylediler. General Kabalov emrindeki, cepheden gelen iki birlik şehre giremedi; Kronştad'da ayaklanan denizciler arkadaşlarını öldüren binbaşının emrindeki 50 subayı idam etti. Bu olayların sonunda 300 yıldan fazla süren Çarlık rejimi iflas etmiş oldu.

Şubat Devrimi'yle Çarlık rejimi yıkıldı ve egemen sınıfların siyasi temsilcisi liberaller geçici hükümeti kurdular. Emekçilerin ve köylülerin hedefi demokratik bir cumhuriyet ve ilhaksız, tazminatsız, adil bir barıştı. Köylüler toprak, işçiler de 8 saatlik işgünü talep ediyordu.

Şubat Devrimi ertesinde sosyalist partiler de liberal hükümeti destekledi. 1917 Nisan başlarında Lenin'in Rusya'ya dönüşüne kadar Bolşevikler de bu desteğe katıldı. "Nisan Tezleri" ile Lenin, Rusya'da sosyalist devrim sloganını yükseltti. Nisan sonlarından itibaren Bolşevikler, Şubat Devrimi boyunca oluşan işçi ve asker Sovyetlerinin hükümetinin kurulması çağrısını ileri sürdüler. Bu hükümet varlıklı sınıfların siyasi temsiline son vererek yalnızca emekçilerden, işçilerden ve köylülerden oluşacaktı. Başlangıçta fazla destek bulmayan bu çağrı, geçici hükümetin sekiz ay boyunca hiçbir olumlu girişimde bulunmaması ve Çarlığı geri getirme yönündeki askerî karşıdevrim hareketleri üzerine halk kitlelerince, yani savaştan bıkmış işçiler, köylüler, askerler tarafından kabul görmeye başladı ve 25 Ekim'deki (7 Kasım'daki) devrimle iktidar hemen hemen kan dökülmeksizin Sovyetlere geçti.

Ekim Devrimi ile ilgili birçok önemli çalışma ülkemizde de yayımlandı, yayımlanıyor. Yine de birkaç noktaya dikkat çekmek yerinde olur. Her şeyden önce devrimle iktidara gelen Bolşevikler, ağırlıklı olarak köylü nüfusa sahip yoksul bir ülke olan Rusya'nın sosyalizmin maddi ve politik koşullarına sahip olmadığını, sosyalizmin gerçekleşebilmesi için Avrupa'daki gelişmiş ülkelerde devrimin gerekli olduğunu kabul ediyorlardı. Ayrıca Batılı emperyalist devletler, ekonomik ve diplomatik ablukanın yanı sıra Rusya'daki devrime karşı bir yandan askerî birlikler gönderiyor, diğer yandan her türlü karşıdevrimci gücü finanse ediyorlardı. Öte yandan yoksul köylüler Bolşevikleri toprak sorununu çözüme kavuşturma ve ülkeyi savaştan çıkarma hedefleri ölçüsünde destekliyorlardı. Zengin ve orta köylüler ise, toprakların dağıtılmasına ve kolektifleştirme girişimlerine sıcak bakmıyorlardı.

3 yıl süren zorlu bir iç savaş ve dış müdahaleden sonra Bolşevik iktidar başta işçi sınıfının önder kadroları olmak üzere milyonlarca insanın canı ve tamamen yıkılmış bir ekonomi pahasına zafere ulaştı.

Ekim Devrimi'nin dünya sosyalist hareketi bakımından getirdiği en önemli sonuç, elbette Sovyetler Birliği'nde kapitalizme alternatif yeni bir toplum kuruculuğunun mümkün olduğunu göstermesinin yanı sıra, dünya devriminin genelkurmayı olarak Komünist Enternasyonal'in, Komintern'in kuruluşudur.

KOMİNTERN'İN KURULUŞU⁸

3. Enternasyonal, kısaca Komintern, tıpkı 1. ve 2. Enternasyonal gibi dünya devriminin partisi, genelkurmayı olarak kuruldu.⁹ 1. Dünya Savaşı ertesinde Avrupalı sosyalist partilerin Şubat 1919'da uluslararası sosyalist birliği yeniden kurmak üzere Bern'de bir uluslararası toplantı çağrısı yapması, ayrıca Avrupa'da eli kulağında bir devrim beklentisi Lenin'in uzun zamandır yeni bir komünist enternasyonal kurulması fikrini bir an önce hayata geçirmesini tetikledi. Aslında uzun zamandır Zimmerwald solu içinde tartışılmakta olan ve Rosa Luxemburg'un şiddetle karşı çıktığı yeni komünist enternasyonalin kurulmasıyla ilgili adım, hepsi de Sovyet topraklarında bulunan Rusya, Polonya, Macaristan, Avusturya, Letonya, Finlandiya partileri, Balkanlar Sosyal-Demokrat Federasyonu ve Amerikan Sosyalist İşçi Partisi temsilcilerinin imzalarını taşıyan ortak çağrı mektubuyla atıldı.

2-6 Mart 1919'da toplam 51 delege kongre çalışmalarına katıldı; çoğunluğu RKP(b) üyesi¹⁰ olan delegelerin yanı sıra sözcüğün gerçek anlamında parti temsilcisi olarak yeni kurulmuş Almanya, Polonya, Avusturya ve Macaristan komünist partisi temsilcileri vardı. Bunların dışında düşük üye sayılı, herhangi bir merkezi yapıya sahip olmayan İsveç Sol Sosyal-Demokrat Partisi, Norveç İşçi Partisi, İsviçre Sosyalist Partisi, Amerikan Sosyalist İşçi Partisi, Hollanda Sosyalist Partisi temsilcileri de toplantıya katıldı. Rakovski, Balkan Federasyonu'nun yanı sıra Bulgar dar sosyalistlerini ve Romanya Komünist Partisi'ni temsil ediyordu. Gerçekten güçlü tek komünist partisi olan KPD (Almanya Komünist Partisi) temsilcisi eski bir Spartakist olan Hugo Eberlein, ölümünden birkaç gün önce Rosa Luxemburg tarafından imzalanmış bir yetki belgesi taşıyordu; Eberlein bunun bir hazırlık konferansı olmasını, kuruluş kongresinin daha sonra toplanmasını öneriyordu.

8 3. Enternasyonal'in tarihiyle ilgili olarak diğer kaynakların yanı sıra bkz. *Komünist Enternasyonal (1919-1943) Komintern veya Yıkılan Dünya Devrimi Partisi Hayali*, Serge Wolikow, Çeviren Erden Akbulut, Yordam Kitap, 2015; *Histoire de l'Internationale Communiste*, Pierre Broué, Fayard, Paris, 1997. Komintern'in ilk dört kongresinin belgeleriyle ilgili olarak bkz. *Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal – Belgeler*, 2 cilt, Çeviri: Orhan Dilber, MAYA Kitapları, İstanbul, 1997.

9 Bilindiği gibi Stalin Komintern kongrelerine sadece açılışta gelir ve genel olarak oturumları izlemezdi. Genel Sekreterliği üstlendikten sonra Komintern Sekreterliklerine alternatif kendi örgütünü oluşturmuştu. Dimitrov'un *Günlük*'ünden aşağıdaki alıntı Stalin'in Komintern'i değerlendirmesi bakımından öğreticidir: "11 Mayıs 1943 Man[uilski] ile Komün[ist] Enternasyonal'in dağıtılması için KEYK Prezidyumu'nun karar tasarısını redakte ettik. Tasarıyı Sta[lin] ve Molotov'a gönderdik. Akşam Man[uilski] ile birlikte Sta[lin]'in makamında (Molotov da oradaydı). (...) Bu konuda Sta[lin] şöyle dedi: Deney gösterdi ki, tüm ülkeler için ulusla[rarası] bir merkez bulunmamalı. Bu, Marx'ın zamanında, Lenin'in zamanında ve şimdi görüldü. Belki bölgesel birleşimlere geçilmeli, örn[egün] Güney Amerika, Birleşik Devletler ve Kanada, kimi Avru[pa] ülkeleri vb... ama bu konuda da acele etmemek gerek." Georgi Dimitrov, *Günlük-2 1 Eylül 1939-5 Mayıs 1945*, Çeviren: Rüstem Aziz, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2004, s. 288.

10 Rus partisinin dışında, Leton, Litvanyalı, Belarus, Ermeni, Doğu Rusya, RKP(b) yabancı seksiyonları – Çek, Bulgar, Yugoslav, Fransız, Çinli, Koreli, Kuzey Amerikalı, Volga Almanı, aralarında Mustafa Suphi'nin de bulunduğu Doğu halkları merkez bürosu seksiyonları temsilcileri vardı.

Kongrede Lenin'in kaleme aldığı "Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü" üzerine 22 noktada toparlanan tezler ele alındı. Enternasyonal'in platformu Buharin tarafından hazırlanıp sunuldu; yeni Enternasyonal'in ilanı ile ilgili Manifesto'yu kaleme almak, Zimmerwald'de olduğu gibi Troçki'ye düştü. Kongrede Rakovski, Lenin, Troçki, Zinovyev ve Platten'den oluşan Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi (KEYK) seçildi, başkanlığına Zinovyev getirildi. Rakovski Ukrayna hükûmetinin, Lenin Rus hükûmetinin, Troçki Kızıl Ordu'nun başındaydı, Platten ise İsviçre'ye dönmekle uğraşıyordu. Bir diğer deyişle Zinovyev, zaman zaman Buharin'in desteğiyle Komintern'in teşkilât yapısını oluşturmaya çalıştı. KEYK'in fiilen olmadığı yapı bir Büro tarafından yönetiliyordu. İlk yılında Komintern'in etkili bir faaliyetinden söz etmek pek mümkün değildi. Öngörülenin tersine devrimci dalga Avrupa'da beklenen yükselişi gösteremedi ve 1919 yılında (21 Mart'ta ilan edilen) Macaristan ve (13 Nisan'da ilan edilen) Bavyera Sovyet Cumhuriyetleri başarısızlığa uğradı.

19 Temmuz-7 Ağustos 1920 tarihleri arasında Petrograd'da açılıp oturumlarını Moskova'da yapan Komintern 2. Dünya Kongresi'ne 37 ülkeyi temsil eden 217 delege katıldı ve ilk tüzük ve Komintern'e kabulün 21 koşulu onaylandı. Bir diğer deyişle kongrenin ana sorunu komünist partilerin kuruluşu oldu. Kongrenin açılışı sırasında Kızıl Ordu'nun atlılarının Varşova'ya doğru ilerlemesi, tüm delegelerde büyük bir coşku yarattı. 2. Dünya Kongresi, Komintern'in ve seksiyonlarının ilk biçimlenişini sağladı. 2. Dünya Kongresi'nde kabul edilen programatik belgeler ve tüzük, eski dünyanın yıkılmak üzere olduğu öngörüsüne ve gelişmekte olan devrimi gerçekleştirip yönetebilecek proletarya teşkilâtını bir an önce oluşturma ihtiyacına dayanıyordu. Her ne kadar Lenin bu kongrede İtalyan ve Alman "sol"larıyla "goşizm" konusunda tartışmışsa da, bunun temelinde devrimci sürecin analizi değil, mevcut siyasi kurumlara karşı izlenecek taktik yatıyordu.

22 Haziran-21 Temmuz 1921 arasında toplanan Komintern 3. Dünya Kongresi'nde 52 ülkeyi temsilen 605 delege yer aldı ve KEYK'in bileşimi 24 asil 10 yedek üye olarak belirlendi; bunlardan en azından 15'i sürekli Moskova'da ikamet edecekti. Ulusal seksiyonların/partilerin merkez komitelerinin KEYK'e tabi olması zorunluluğu getirildi. Mart 1921'de Almanya'da yeniden kabaran devrimci grev hareketinin burjuva devletince bastırılması ve bu eylemlerde komünistlerin tek başlarına kalmaları 3. Dünya Kongresi'nin temel konusunu oluşturdu ve derin tartışmalara yol açtı. Bu tartışmaların sonucunda 1921'den itibaren 1 Dünya Savaşı'ndan sonra açılmış dünya devrimci hareketinin birinci döneminin kapandığı saptamasıyla, devrimin siyasi koşullarını yaratmak üzere izlenecek yol tartışılmaya başlandı. "Devrimci olmayan durumda devrimci siyasi eylem ne olmalı?" sorusu gündemin odağı haline geldi. Dünya devriminin oldukça uzun bir devrimci mücadeleler dönemi gerektirdiği, bu devrimin doğrusal bir hat halinde gelişen bir süreç olmadığı, bu sürecin kapitalizmin

ağır ağır dağılması, gündelik devrimci çalışmanın zaman zaman gelişmesi ve keskin bunalımlar halinde yoğunlaşması olduğu analizleri, komünist partilerin faaliyetlerini biçimlendirecekleri ana doğrultulara işaret eden “Yığınlara Gitmek”, “Proleter Tek Cephesi”, “İşçi-Köylü Hükûmeti” gibi yeni sloganların öne çıkmasını beraberinde getirdi. 1921 ile açılıp 1923'e kadar süregelen dönemde Tek Cephe yönelimi oluşturulup geliştirildi. 3. Dünya Kongresi'nin “Yığınlara Gitmek” olarak tespit edilen sloganı, aynı yılın sonlarında ortaya konan “Proleter Tek Cephesi” sloganıyla değiştirildi ve bu değişiklik 21 Şubat-4 Mart 1922'de ilk kez toplanan KEYK 1. Plenumu (Tam Üyeli Toplantısı) tarafından onaylandı.

5 Kasım-5 Aralık 1922 tarihlerinde çalışmalarını yürüten Komintern 4. Dünya Kongresi'nde, KEYK'in düzenli aralıklarla, bu toplantı için özel olarak çağrılmış tüm partilerin delegasyonlarının da katılacağı “genişletilmiş oturumlar” yapması kararlaştırıldı. KEYK Plenumları başlangıçta dünya kongresinin üzerinde yeterince duramadığı belirli bir sorunu ele alacaktı, ancak 1925'ten sonra gitgide dünya kongresinin yerini aldı. KEYK Plenumunun aldığı tek cephe kararını onaylayan IV. Dünya Kongresi bu kararın mantıksal bir uzantısı olarak işçi hükûmeti sorununu ele aldı, bir diğer deyişle komünistlerin sosyalistler tarafından yönetilen hükûmetlere karşı izleyecekleri tutumu tanımladı, ortak eylemlere bir hükûmet oluşturma perspektifi kazandırdı, komünist partilerinin hükûmete katılabilecekleri koşulları belirledi. Böylece komünistlerin, komünist olmayan, yani fiilen sosyal-demokrat bir işçi hükûmetini destekleyebilecekleri, burjuvaziye karşı gerçekten mücadele eden komünist olmayan parti ve teşkilâtlarla ortak hükûmet kurmaya hazır olduklarını ilan edebilecekleri tespit edildi; ancak komünistlerin ne pahasına olursa olsun işçi sınıfına kurtuluşunun ancak proletarya diktatörlüğü ile sağlanabileceğini açıklaması gerekiyordu. Bu anlayışla Komintern'in Sosyalist Enternasyonal ile yaptığı görüşmelerde herhangi bir başarı sağlanamadı; komünistler öne kapitalizme karşı ortak eylemi koyarken, sosyalistler öncelikle Rus Menşeviklerinin akıbetini birincil sorun olarak ele almak istiyorlardı.

İşte Türkiye'de komünist hareket bu kongreler sürecinde, onun çizdiği doğrultuları da esas alarak biçimlendi.

TÜRKİYE'DE KOMÜNİST HAREKETİN BİÇİMLENİŞİ

Türkiye'de komünist hareketin biçimlenişi çok kollu bir biçimde gelişmiştir. Birinci kol, esas itibarıyla Oktobr Devrimi sırasında Rusya'da bulunan savaş esirleri arasında oluşmuştur. Mustafa Suphi kolu olarak da anılan çevrenin faaliyeti de kendi içinde bütünsel olmadığından, 10 Eylül 1920'de toplanacak olan kongre “Türkiye İştirakiyun Teşkilâtları Kongresi” (TKP Kuruluş Kongresi) olarak anılmıştır.

Komintern 1. Dünya Kongresi ertesinde Mustafa Suphi'nin Türk Komünist (Bolşevik) Partisi'nin "Heyet-i Merkeziyesi'nin Moskova'dan Kırım'a Haziran 1919'da intikaliyle" Türkiye'ye gönderdiği bir çevre Türk Komünist (Bolşevik) Partisi adı altında ağırlıklı olarak İstanbul'da ve Karadeniz kıyılarındaki kentlerde çalışmalarına başlamıştı¹¹. Öte yandan bu dönemde Mustafa Suphi'nin Anadolu'da başlayan Mustafa Kemal Hareketi ile de temasları olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Suphi, Bakü'de çıkan 8 Temmuz 1920 tarihli *Yeni Dünya* gazetesinde yazdığı "Tarihi Vazife" başlıklı makalesinde şöyle demektedir: "Geçen Balkan ve son Avrupa kasaplıklarında bahtsız Anadolu rençperlerinin kanı dökülmesine çılınca, merhametsizce o şekilde muharebeye karşı durmuş iken Mustafa Kemal Paşa'nın takriben bir yıl evvel bize Odesa'da iken bildirdiği kıyamcılığa razı ve taraftar olduk ve bugün Antanta yağmacıları karşısında büyük cephe açan Kuva-yı Milliye ordularının muvaffakiyetine müzahir oluyoruz."¹²

Komintern Güney Şubesi'nden gelen bir davet üzerine İstanbul Komünist Grubu'ndan (İKG) Ethem Nejat ve Hilmi oğlu Arap İsmail Hakkı, Komintern 2. Dünya Kongresi'ne katılmak üzere Temmuz 1920'de İstanbul'dan hareket etmişlerdi. Kongre tarihinde Moskova'ya ulaşamayacaklarını anlayınca, Mustafa Suphi'nin, Mayıs 1920 sonlarında Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesinden sonra Bakü'ye gelerek yeniden biçimlendirdiği Türkiye Komünist Teşkilâtı'na katılmışlar¹³, 10 Eylül'de toplanacak Türkiye İştirakiyun Teşkilâtları Kongresi hazırlık çalışmalarını yürütmüşlerdir.¹⁴ Mustafa Suphi'nin Mustafa Kemal'e mektubuyla temas aradığı Haziran-Temmuz 1920 günleri, Eskişehir ve Ankara'da da komünist hareketin ilk nüvelerinin görüldüğü zamana rastlar.¹⁵

Bu süreçte dikkat çekici bir husus, Komintern 2. Dünya Kongresi'ne Mustafa Suphi'nin şahsen katılmak yerine sadece bir selamlama mesajı çekmesi ve Kayserili İsmail Hakkı'yı temsilci olarak göndermesidir.¹⁶ Türkiye bu toplantıda üç kişiyle temsil edildi: Türk Komünist Teşkilâtları Bürosu'ndan Kayserili İsmail Hakkı ve Slavutski, İstanbul [Mustafa Suphi'nin İstanbul'a gönder-

11 *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne (1919-1926)*, Erden Akbulut-Mete Tunçay, 1. Cilt 1919-1923, İstanbul, 2012, s. 20 ve devamı; *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Yavuz Aslan, TTK Yayını, 1997, s. 264-265.

12 *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, aynı yerde.

13 Bakü'de kurulan ve ağırlıklı İttihatçılardan oluşan (Dr. Fuat Sabit, Yakub, Süleyman Nuri, Küçük Talat, Halil Paşa vb.) Komünist Grubu ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. *Bolşeviklerle İlişki Kurmak Amacıyla Oluşturulan Bir Siyasi Kuruluş: Türk Komünist Fırkası (Bakü-1920)* Yavuz Aslan, Türk Kültürü İncelemeleri, Sayı: 6, (Bahar-2002).

14 *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne (1919-1926)*, age, s. 50 ve Haziran-Eylül 1920 *Türkiye İştirakiyun Teşkilâtı*, Derleyen: Banu İşlet-Cemile Moraloğlu Kesim, s. 43 ve devamı.

15 Bu dönemki faaliyetle ilgili toplu bilgi için, diğer kaynakların yanı sıra bkz. *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, Erden Akbulut, Mete Turçay, İletişim Yayınları, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Baskı, 2016, s. 17 ve devamı; *1920 Yılı ve Sol Muhalefet*, Hamit Erdem, Sel Yayıncılık, 2010.

16 İsmail Hakkı'nın 17 Temmuz 1920 günlü selamlama konuşmasının çevirisi için bkz. *Haziran-Eylül 1920 Türkiye İştirakiyun Teşkilâtı*, Derleyen: Banu İşlet-Cemile Moraloğlu Kesim, s. 39-40.

diği İsmet Lütfi çevresindeki] Komünist Grubu'ndan Nihat Nusret. İştirakçi Hilmi'nin Türkiye Sosyalist Fırkası'nın (TSF) Genel Sekreteri Mustafa Fazıl'ın [Çun] kendisinin hazırlayıp Nihat Nusret'e verdiğini, yolda yakalanabilir endişesiyle imza atmadığını belirttiği, Komintern 2. Dünya Kongresi'ne İKG adına Türkiye'de Sosyalist Faaliyet başlığıyla sunulan rapor tümüyle TSF'nin faaliyetinden söz etmektedir.¹⁷

Komintern 2. Dünya Kongresi'nden sonra Bakü'de 1 Eylül 1920'de toplanan Doğu Halkları Kurultayı, Komintern'in dünya devriminde Doğu'ya doğru yeni açılımının da bir göstergesi oldu.¹⁸ Bu Kurultay nedeniyle açılması 10 Eylül'e ertelenen ve Bakü'de toplanan Türkiye İştirakiyun Teşkilatları Kongresi'nde, Suphi'nin İstanbul'a gönderdiği İsmet Lütfi ekibinden gelen Lütfi Necdet¹⁹ ve Latif²⁰, orada yaptıkları teşkilatlanma ve faaliyetler hakkında konuştuktan sonra, Hilmi oğlu Hakkı²¹ Berlin'deki Türkiye İşçi Çiftçi Fırkası (TİÇF)/Spartakistler hareketini, Ethem Nejat²² da Komintern Kongresi için hazırlanmış İKG'nin çalışmalarını anlattılar; bir diğer deyişle kongrede iki ayrı İKG'nin varlığı ve faaliyeti meşrulaştı. Ethem Nejat'ın kongreye sunduğu birlik kararının arkasında değişik örgütlerin yanı sıra iki İKG'nin varlığı meselesinin de aşılması kaygısı vardı.

Dr. Şefik Hüsnü ise, İstanbul'daki bu durumu 1921'de toplanan Komintern 3. Dünya Kongresi'ne 31 Mayıs 1921 tarihli raporunda şöyle açıklamıştır: "1920 Mayıs ayı içinde, hemen hemen eşzamanlı olarak İstanbul'da birbirinden habersiz iki komünist grup oluştu. Hâlihazırda İngiliz polisinin istihbarat bölümünde ajan olarak çalışan İsmet Lütfi adında bir maceracının girişimiyle, güvenilir olmayan, birbirine pek benzemeyen unsurlardan oluşmuş bir grup izleyen süreçte dağıldı. En iyi birimler Bakü'ye gidip TKP teşkilatlarına katıldı ve burada kalanlar da çok daha büyük bir hassasiyet gösterecek olan diğer grup bu [İKG] oluşturdu."²³

17 Eylül 1920'den başlayarak Mustafa Suphi'nin başkanı, Ethem Nejat'ın genel sekreteri olduğu TKP, Türkiye'ye dönüş konusu üzerinde odaklan-

17 Bu konu ve rapor metni için bkz. *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne (1919-1926), age, s. 72 ve devamı.*

18 Bu konuda bkz. *Birinci Doğu Halkları Kurultayı (1-7 Eylül 1920-Bakü)*, Yavuz Aslan, Kaynak Yayınları, 2007.

19 Konuşma metni için bkz. *Bakü/10-16 Eylül 1920, Türkiye İştirakiyun Teşkilatları Birinci Kongresi (TKP Kuruluş Kongresi Tutanaklar, Belgeler)*, Derleyen Emel Seyhan Atasoy-Meral Bayülgen, Sosyal Tarih Yayınları, 2008, s. 181 ve devamı.

20 Konuşma metni için bkz. *age, s. 183 ve devamı.*

21 Konuşma metni için bkz. *age, s. 99 ve devamı.*

22 Konuşma metni için bkz. *age, s. 185 ve devamı.*

23 *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne (1919-1926), age, s. 104.*